

❖ An Lúibín ❖

18 Feabhra 2017

Ainmneacha

Tá flúirse ainmneacha Éireannacha le fáil sna hannálacha, sna ginealaigh, sna finscéalta agus san fhilíocht nach bhfuil á n-úsáid anois. I 1981 rinne an lánúin Donnchadh Ó Corráin agus Fidelma Maguire aire a tharraingt ar na hainmneacha sin ina leabhar *Gaelic Personal Names* (Academic Press 1981, Lilliput Press 1990).

Tá beagnach míle ainm (cuid acu an-sean) sa leabhar seo agus eolas ann ar an mbri atá leo. B'fhusa teacht ar ainmneacha fear ná ar ainmneacha ban agus na fir chun tosaigh sna foinsí. In eipeasóid de *Ireland's Eye* a chraol RTÉ i 1981 chuir Pat Butler agallamh ar na húdair, agallamh atá curtha ar fáil ag Tuairisc.ie:

<http://www.rte.ie/archives/2016/0209/766645-gaelic-names/>

Bhíodh éileamh ar leith ar an ainm Mór (ainm bandia) nó Móirín. B'fhurasta é a Bhéarlú mar *Maureen*. Seo roinnt ainmneacha ar thángamar féin trasna orthu i bhfoinsí ársa (go háirithe an Dinnseanchas) agus cúpla ceann acu á n-úsáid fós. Is fiú cuimhneamh orthu agus baisteadh le déanamh.

Ainmneacha baininscneacha: Achall (*gin*. Aichle); Aoibhinn; Ciarnaid; Caireann; Ceilbhe; Críonóg; Dearbháil; Doireann; Fann; Gáine; Lasra; Liamhain; Luachair; Miannach; Muireann; Nás; Saraid; Téide.

Ainmneacha firinscneacha: Buireach; Cairbre; Ceallach; Dian; Drostán; Gabhrán; Labhraidh; Luamh; Rua.

Cainteoirí

Is gearr ó chaitheamar súil ar cheann de bhlaganna na Gaeilge (An Sionnach Fionn), áit a fuaireamar postáil a rinneadh i 2012:

<https://ansionnachfionn.com/2012/03/30/census-2011-and-an-inconvenient-truth-irish-speaking-citizens-on-the-rise/>

Is éard atá á chíoradh ann líon na gcainteoirí líofa Gaeilge in Éirinn de réir dhaonáireamh na bliana 2011. Ábhar é ar díol spéise i gcónaí é. Áirítear 187,827 duine mar chainteoirí laethúla nó seachtainiúla. Tá 613,236 duine eile a labhraíonn Gaeilge go rialta, fiú mura labhraíonn siad gach seachtain í. Mar a deir mo dhuine, dá mbeadh Gaeilge réasúnta líofa ag an gceathrú cuid féin díobh siúd bheadh 300,000 cainteoir Gaeilge againn san iomlán. Is líonmhaire mná ná fir ina measc, agus b'fhéidir (mar a deir mo dhuine) gurb iad na máithreacha is tábhachtaí i gcursaí teanga.

Is léir go bhfuil méadú ag teacht ar líon na nGaeilgeoirí agus go bhfuil meas orthu mar dhream a bhfuil buntáistí acu i gcúrsaí oideachais agus fostaíochta. Tá tacaíocht ar fáil ó Acht na dTeangacha Oifigiúla (2003) agus ó Oifig an Choimisinéara Teanga. Tá éileamh mór ar ghaelscolaíocht ach sin é an áit a bhfuil an deacracht freisin: fiú má tá Gaeilge ar do thoil agat ar scoil ní fuarasta duit deis a fháil í a úsáid lasmuigh den scoil cheal acmhainní agus áiseanna. Agus is iomaí duine a d'fhágfadh scoil lán-Ghaeilge ina chainteoir líofa agus a ligfí a chumas cainte sa dul amú.

Mar sin féin, is féidir a rá de réir na bhfigiúirí thuas go mbeadh timpeall 6% de phobal na Poblachta líofa go leor. Ach ní mór a chur san áireamh go bhfuil líon na gcainteoirí dúchais traidisiúnta ag dul i laghad. Dúirt timpeall

23,000 duine sa Ghaeltacht gur chainteoirí laethúla iad i 2011, ach Béarla atá i réim i measc na ndaoine óga ann, agus déarfá ar an bhfianaise nach féidir srian a chur leis sin anois.

Dá ainneoin sin agus i dtaca le hollc, b'fhéidir go mbeadh 8% de dhaonra na Poblachta ina gcainteoirí líofa i gceann glúine eile agus an céatadán ag borradh i gcónaí. Bheadh a bhformhór mór ina ndaoine oilte, dream a bheadh ábalta acmhainní na teanga a leathnú agus a neartú. Más mar sin a bheidh, bíodh súil againn go ndéanfar teanga phoiblí den Ghaeilge in Éirinn in áit na teanga leathrúnda atá inti faoi láthair.

Áiseanna in easnamh

Is conspóideach an ceannlíne é: 'Beadh drogall orm a mholadh d'aon duine clann a thógáil le Gaeilge: sochtheangeolaí'. Scéal ó *Tuairisc.ie* é, agus Seosamh Mac Donnacha ó Ollscoil na hÉireann, Gaillimh, an saineolaí atá i gceist.¹ Eisean a chuidigh le *Staidéar Cuimsitheach Teangeolaíoch ar Úsáid na Gaeilge sa Ghaeltacht* a scríobh, agus deir sé anseo: 'Agus mar thuismitheoir, mura bhfuil tú ag súil leis go bhféadfadh do ghasúr caighdeán an chainteora dúchais a bhaint amach, cén fáth go dtabharfá faoi labhairt leo sa teanga sin ar aon nós?'

Is amhlaidh a deir sé gur fiú duit do chlann a thógáil le Gaeilge ach cuidiú a bheith agat. Ba chóir seirbhís cúram leanaí trí Ghaeilge a bheith ann agus togha na Gaeilge a bheith ag gach duine den fhoireann. Ba chóir réamhscoileanna lán-Ghaeilge a bheith ann, togha na Gaeilge ag an bhfoireann agus deis ag na leanaí bualadh le cainteoirí óga dúchais seachas le foghlaimoirí. Ba chóir bunscoileanna agus iar-bhunscoileanna lán-Ghaeilge a bheith ann agus a gcuid áiseanna ar fáil i nGaeilge ar fad. Deir mo dhuine go mbeadh sé fíordheacair ag aon lánúin óg a gclann a thógáil trí Ghaeilge sa Ghaeltacht gan an tacaíocht úd.

Dúirt duine de na léitheoirí gur síleadh nach féidir le teanga maireachtáil gan 'chomhthionól fuinniúil fuinte' (nó *local organic community*) ach nach raibh a fhios aige arbh fhíor sin i gcónaí i ré seo an idirlín agus an phictiúir bheo. Dúirt sé gur ródhócha nach gcloisfí arís an 'chaint thírúil, chréúil, chraicneach' a ndearna an Cadhnach tagairt dó ach go mb'fhéidir go mairfeadh an teanga i gcruth nua do ré nua.

I ndeireadh na dala, áfach, ní dócha go mbeidh teacht ar an tacaíocht atá á heileamh ag Mac Donnchadh i gcomhair na Gaeltachta. Ba chóir go gcuirfí ar fáil fadó í, ach níor cuimhníodh air. Ní hé gur olc na moltaí iad, ach ach i dtús na haicíde is fusa í a leigheas.

THE GLOBAL IRISH DIASPORA

An Chéad Chomhdháil Idirnáisiúnta

Lúnasa 15-19, 2017

Coláiste na hOllscoile, Baile Átha Cliath

Seandálaíocht * Stair * Antraipeolaíocht * Béaloideas * Ealaín, Ceol, Litríocht

Seo í an chéad chomhdháil i sraith de thrí cinn a scagfaidh stair, cultúir, oidhreachtáí agus féiniúlacht na bpobal Éireannach i dtíortha eile.

Tig le breis is seachtó milliún duine ar fud an domhain a rá gur de shliocht Éireannach iad. Leis na blianta fada tá suim mhór ag scoláirí i stair na himirce ó Éirinn, ón uair a thosaigh sí sna meánaoiseanna (go dtí an Bhreatain agus go dtí áiteanna san Eoraip) anuas go dtí an 18ú agus an 19ú haois (nuair a bhí scaipeadh domhanda ann), agus i gcothú an 'Éireannachais' ag daoine de shliocht Éireannach san am a chuaigh thart agus faoi láthair.

Ach bhí scaipeadh na nÉireannach chomh forleathan sin go mbacann sé ar scoláirí ó thíortha difriúla iomlán an ábhair a chíoradh. Má thugann daoine éagsúla a léargas féin ar an scéal, áfach, cuirfidh sé feabhas ar an taighde atá á dhéanamh ar fud an domhain ar na cúiseanna a bhí leis an imirce, ar na cineálacha daoine a d'imigh, ar ar

¹ <http://tuairisc.ie/bheadh-drogall-orm-a-mholadh-daon-duine-clann-a-thogail-le-gaeilge-sochtheangeolai/>

ghabh na himircigh tríd, idir mhaith agus olc, in áiteanna agus in amanna difriúla, ar an lorg ábhartha a d'fhág ma himircigh ina ndiaidh, ar conas a chuaigh an inimirce i gcion ar na tíortha agus na pobail a ghlac í, agus ar an gcaidreamh idir an diaspóra agus Éire.

Cuirfidh an chomhdháil seo áit oiriúnach ar fáil do dhíospóireacht idirnáisiúnta atá ag teastáil le fada an lá. Fáilteofar roimh thaighdeoirí as gach cearn agus as gach réimse staidéir chun freastal ar cheithre lá de lánseisiúin agus de seisiúin chomhuaineacha, mar ar féidir leo a saothar a chur i láthair, bualadh lena leithéidí eile, a gcuid smaointe a phlé agus gréasáin taighde a chur ar bun idir disciplíní agus taobh istigh díobh.

Glacfar le páipéir faoi ghné ar bith den ábhar – trasnáisiúnachas, coilíneachas, iarchoilíneachas agus eile.

Más áil leat tairiscint a dhéanamh, tá foirm ar fáil anseo:

<http://www.diaspora.illinois.edu/IrishDiaspora/GlobalIrishDiasporaCFP.doc>

Déanfar do thairiscint a mheas go tráthuíl. Is féidir leat an achoimre agus an teideal atá uirthi a fheabhsú sula bhfoilsítear í ar an suíomh, agus tig leat mar sin leagan sealadach a sholáthar ach dealramh a bheith aige leis an leagan ceartaithe. Cuir an fhoirm agus aon cheisteanna atá agat chun GlobalIrishDiaspora2017@ucd.ie.

Chun na nIndiacha soir

Foilsíodh an t-alt seo ar dtús in *An Lúibín*, uimhir 46, 23/12/2005. Tá cúpla athrú déanta.

An Bhatáiv i 1681 sna hIndiacha Thoir (i.e. in Indinéis an lae inniu)

Wikimedia Commons

Feadh chósta thiar na hAstráile tá seanlonga báite na hÍsiltíre le fáil. Bhí Comhlacht Ollannach na nIndiacha Thoir ar an trádálaí idirnáisiúnta ba mhó sa 17ú haois, agus bhí sé ag trádáil fós san 18ú haois, cé go raibh sé lagaithe. Thug sé spíosraí na hIndinéis chun na hEorpa agus d'fhill arís ar an Aise le builleán, le hairm, le hábhar tógála agus le háiseanna eile na himpiriúlachais. Mí-ádh agus fiosracht a tharraing a chuid long go dtí cósta na hAstráile, rud a théann chun sochair do sheandálaithe Astrálacha. Agus tugann longa briste an tuaiscirt féin léargas ar impireacht na nIndiacha.

Sa bhliain 1739 chuaigh long de chuid Comhlacht Ollannach na nIndiacha Thiar, an *Rooswijk*, go tóin poill i Muir nIocht aon lá amháin tar éis di oileán Texel a fhágáil. Cailleadh timpeall 250 mairnéalach agus saighdiúir, agus cailleadh luach na mílte dollar d'airgead bunaidh. Níorbh fhios cár briseadh í go díreach; ní bhfuarthas d'fhianaise ach chófra lán de litreacha ar tháinig iascairí ó Shasana air agus iad ar thóir creiche, agus an raic a scaipeadh ar an trá. Sa bhliain 2004 tháinig tumadóir Sasanach ar an long bhriste. Ba leis an Ollainn fós í, in éineacht leis an dtaisce : ghlac rialtas na tíre sin seilbh ar an gComhlacht sa bhliain 1798.

Murar tháinig aon duine slán ón mbriseadh d'fhág siad a n-iarsmaí ina ndiaidh – os cionn míle earra, gan trácht ar an lasta. Thit na deiceanna anuas ar a chéile agus meascadh a raibh ann trína chéile, ach rinne na seandálaithe amach go raibh clocha snoite ann, lanna cláimh agus leathánaigh chopair, rudaí a bhí á dtabhairt ó dheas go dtí an Bhatáiv, an chathair mhíshláintiúil choilíneach ar tháinig Jakarta na hIndinéise ina hionad tamall maith ina dhiaidh sin. Bhí an t-airgead ar an gcuid den lasta ba mhó a bhain leis an gcoilíneachas: tháinig sé ó mhianaigh Spáinneacha i Meicsiceo, tugadh go dtí Cadiz na Spáinne é, díoladh leis na hOllannaigh é agus rinneadh barraí de. Sa Bhatáiv dhéanfaí boinn áitiúla de chuid de, agus chuirfí an chuid eile chun na Téalainne nó chun Beangál chun boinn áitiúla eile a dhéanamh. Bhí na barraí ina gcuid cófraí adhmaid i gcónaí nuair a fuarthas iad, rud fíorneamhchoitianta, agus rud a thugann léargas ar an méid airgid bunaidh a bhí á iompar ar fud an domhain sa 18ú haois chun fiontar an choilíneachais a chothú. Anois tá an t-airgead ar ais i seilbh na nOllannach agus é mar shamhail den fhiontar úd inár réigiún féin. Bhí suim éigin ag na hOllannaigh san oileán mór a bhí taobh theas de na hIndiacha; rinne siad cuid den chósta a mhapáil, agus sa bhliain 1696 rinneadh taiscealaíocht ar an gcósta thiar féachaint a raibh ábhar trádála ann. Ní raibh: bhí sochar á bhaint as na hIndiacha, agus níorbh fhiú dul sa seans níos faide ó dheas.

Chuaigh a lán long de chuid an Chomhlachta ar seachrán agus briseadh ar chósta na hAstráile iad. An *Batavia* an ceann is cáiliúla acu; briseadh í ar líonán atá ceithre scór míle slí amach ó chósta na hAstráile Thiar, agus níor thángthas go hoifigiúil arís uirthi go dtí an bhliain 1963 (fuair iascaire í tamall roimhe sin). Bhí deis ag na seandálaithe a raibh fágtha den chabhail a chur le chéile arís (bhí na cláracha tite ó chéile ar fad) agus neart eolais neamhchoitianta a fháil ar dhéantús na long san Ísiltír sa 17ú haois, gan trácht ar shaol agus ar anbhás na ndaoine a tháinig i dtír. Is iomaí Ollannach a tháinig slán ó bhriseadh loinge ag an am agus a rinne campa ar an gcósta, ag fanacht le cabhair.

Tá staidéar déanta ar na campaí sin agus ar an mbriseadh ba chúis leo: rinne an seandálaí Phillip Playford staidéar ar an Zuytdorp, a briseadh sa bhliain 1712 ar chósta na hAstráile Thiar, agus is é a thuairim go bhféadfadh fianaise ghéineach a bheith ann i ngeall ar phósadh idir na hOllannaigh agus na Bundúchasaigh. Mhúscail spéis Playford sa scéal nuair a d'inis dráibhéir darbh ainm Tom Pepper dó faoi long bhriste a chonaic sé ag bun na haille in áit iargúlta agus a thaispeáin dó lán mála de bhoinn, de bhúclaí agus eile a fuair sé ann sna fichidí. Thug Playford (a bhí ina gheolaí ag an am) cuairt ar an áit agus tamall ina dhiaidh sin thug foireann ar ais leis chun taighde ceart a dhéanamh. Fuair siad boinn, búclaí agus eochracha, rian na dtinte (go háirithe tine mhór chnámh a lasadh ar bharr na haille), an áit a dtarraingíodh na hOllannaigh uisce, agus carn buidéal briste mar a ndeachaigh cuid acu ar an drabhlás. Tháinig na hOllannaigh i dtír i mí an Mheithimh agus bheadh uisce ann i rith an gheimhridh; scéal eile ab ea é ar theacht an tsamhraidh, agus ní fios céard a tharla dóibh ina dhiaidh sin. Bhí aithne ag Tom Pepper ar chuid de Bhundúchasaigh na háite sna fichidí, agus dúirt siad leis gur gheis dóibh baint do bhall an bhriste, cé nach ndéarfadís cén fáth. Is cinnte, áfach, go mbeadh scéal iomlán na heachtra ag na seandaoine.

D'eascair seandálaíocht mhara na hAstráile ón staidéar a rinne Iarsmalann Mhara na hAstráile Thiar ar longa a briseadh ar an gcósta sin agus iad ag iompar spíosraí ó na hIndiacha Thoir sa 17ú agus san 18ú haois. Sna seachtóidí bhí dochar mór á dhéanamh ag creachadóirí do na longa briste sin, agus shíl an Iarsmalann gurbh éigean iniúchadh iomlán a dhéanamh orthu dá bharr, rud a chuir an Astráil chun tosaigh i seandálaíocht den saghas seo.

Is minic atá na lastliostaí ginearálta le fáil fós i measc buncháipéisí an chomhlachta, ach rinne na lámhdhéantúsáin léiriú nua ar an trádáil idirnáisiúnta sa 17ú agus san 18ú haois, agus is féidir leid a fháil uaidh faoi ghnóthaí nach léiríonn na cáipéisí, ar nós na smuigléireachta. Is minic a thug iarsmaí eagraithe na long briste, a bhfuil dáta cruinn curtha leo, agus rudaí dea-chaomhnaithe eile, léargas neamhchoitianta ar chultúr ábhartha na haoise. Tá samplaí le fáil ann de rudaí nach raibh eolas orthu ach trí théacsanna nó trí shaothair ealaíne. Chomh maith leis sin, tá samplaí tearca sna longa seo de theicneolaíochtaí áirithe a bhaineann le loingseoireacht agus eile, agus tá fianaise ann i dtaobh bhealach maireachtála na gceannaithe, na ngnáthphaisinéirí agus na foirne ar bord loinge.² Is iomaí stair atá le fáil in iarsmaí na long sin, iad ina gceangal idir tuaisceart agus deisceart, idir an Eoraip agus an Áise, idir Eorpaigh agus Bundúchasaigh.

² 'Maritime archaeology in Australia,' Martin Gibbs, in *Archaeology from Australia*, ead. Tim Murray, Australian Scholarly Publishing, Melbourne 2004

Mura mian leat *An Lúibín* a fháil, cuir teachtaireacht dá réir chun rianach@optusnet.com.au.

If you do not wish to receive this newsletter, please send an email accordingly to rianach@optusnet.com.au .

Leagan simplithe

Chun na nIndiacha soir

Sa bhliain 1739 chuaigh long de chuid Comhlacht Ollannach na nIndiacha Thiar,³ an *Rooswijk*, go tóin poill i Muir nIocht. Bhí sí ag dul go dtí an Bhatáiv. (Tá Jakarta na hIndinése san áit sin anois.) Nuair a rinne na seandálaithe taighde uirthi agus fuair rudaí a thug léargas mór ar ghnó an Chomhlachta ag an am. Bhí clocha snoite ann, lanna⁴ claimh agus leathánaigh chopair. Bhí barraí airgid ann a tháinig ó Mheicsiceo agus a raibh na hOllannaigh chun boinn⁵ a dhéanamh díobh.

Briseadh a lán long de chuid an Chomhlachta ar chósta na hAstráile. An *Batavia* an ceann is cáiliúla acu. Bhí na seandálaithe ábalta mórán eolais a fháil uaidh ar conas a dhéanadh longa san Ísiltír sa seachtú haois déag.

Rinneadh staidéar freisin ar an *Zuytdorp*, a briseadh sa bhliain 1712 ar chósta na hAstráile Thiar. Fuair siad boinn, búclaí agus eochracha. Chomh maith leis sin, fuair siad tinteáin agus carn buidéal briste. Dúirt Tom Pepper, fear a tháinig ar an áit roimhe sin, go seachnaíodh na Bundúchasaigh an áit.

D'eascair seandálaíocht mhara na hAstráile ón staidéar a rinne Iarsmalann Mhara na hAstráile Thiar ar longa Ollannacha. Bhíodh dochar mór á dhéanamh ag creachadóirí do na longa briste sin, rud a chuir dlús⁶ le taighde na seandálaithe.

Tá caipéisí againn ón ré sin ach déanann na lámhdhéantúsáin léiriú nua ar an trádáil idirnáisiúnta sa 17ú agus san 18ú haois. Tá samplaí le fáil sna longa briste de rudaí nach raibh eolas orthu ach trí théacsanna nó trí shaothair ealaíne. Tá eolas le fáil ar an loingseoireacht agus ar shaol na ndaoine.

³ Comhlacht Ollannach na nIndiacha Thiar – Dutch East India Company

⁴ Lanna - blades

⁵ Boinn - coins

⁶ Cuir dlús le - hasten